

Гордана Живковић*

КО СУ ДАНАС СРПСКИ ИНТЕЛЕКТУАЛЦИ (феноменолошки оглед)

Сажетак

Одмах на почетку свога рада ауторка упозорава на чињеницу да је данас мало шта још остало од већ класичне „дефиниције“ интелектуалца која је незамислива без интелектуалне слободе, подразумевајући као руководеће следеће начело мишљења и деловања – Не одустајати од рационалног приступа, неутралне дистанце и сталне упитности спрам свега што нас окружује. Истичући да су моралност, етичност, приврженост идејама истине, правде, хуманости и солидарности предуслови сваке истинске интелектуалне (нарочито: научне) делатности, она с правом закључује како валидност и истинитост научног става не одређује било чија идеолошко-политичка припадност, већ сасвим обрнуто – усвајање научне истине представља један од битних услова политичке и свеколике прогресивности. Проводећи детаљну анализу саме феноменологије збиље српског транзиционог друштва - свеопшту политизацију друштва, слом друштвених вредности, крах морала, етике, стваралаштва, кризу људског интегритета и субјектности, с нагласком на делатност тзв независних интелектуалаца и невладиних организација, ауторка оставља „отвореним“ значајно питање: да ли се и чиме се данас уопште може „одбрани“

* Институт за европске студије, Београд.

схватање интелектуалца као заговорника критичке, истином обавезане јавности?

Кључне речи: интелектуалци, српска транзиција, политизација друштва, криза морала и стваралаштва, подаништво, невладине организације, Српска православна црква

Мислим да су немали проблеми који прате део наше „транзиционе науке“ у сталној трци да се у свим доменима што пре „усагласи“ и „хармонизује“ с конкретним и прецизно формулисаним европским стандардима, процедурама, методама, па и истраживачким резултатима – а то су, рецимо, забрињавајући недостатак аутономних и теоријски компетентних мишљења, одсуство критичке дистанце, превага идеолошке острашћености над објективним анализама и судовима, те везаност за поједине центре политичке и финансијске моћи – тек један од разлога што у нашој јавности данас неприкосновено влада један узак круг „независних интелектуалаца и аналитичара“, које чине увек исти и по правилу политички ангажовани и „партијски“ људи.

Поред осталог, они промовишу у виду правих медијских хајки говор мржње према свему црквеном и националном, тумачећи их као сигуран белег нашег конзерватизма, традиционализма, „паланачког духа“, антимодерности, недемократичности, ауторитарности, „етничког фундаментализма“, па и шовинизма и клерофашизма.¹ Реч је о правом

1 Рецимо, на питање – шта је то у Српској православној цркви што је доводи у ситуацију да „улази у сукоб са савременошћу“ - др Милан Вукомановић нуди следећи одговор: „Српска православна црква је, као што знамо, врло конзервативна религијска институција. С друге стране, она је данас, више него икад у последњих пола века, добила прилику да се јавно изјашњава око читавог низа питања која једноставно не спадају у домен црквене надлежности и њених уставних оквира и ограничења... А у оној мери у којој она испољи некакав бескомпромисни догматизам, налазиће се све више у раскорак са савременим светом и то ће водити њеној маргинализацији на јавној сцени.“ (Милан Вукомановић, „Српска православна црква – препрека модернизацији државе и друштва“, интервју, 4. март 2006, www.nedimsejdinovic.com). Јер, скреће пажњу Вукомановић „заборавља се да оправдана критика цркве и те како може бити утемељена на савременим либерално-демократским начелима и идеји плурализма као једне од најважнијих тековина европске просвећености.“ (Исто). Међутим, бројне чињенице данас јасно указују на дубоку кризу рационалности модерне политичке заједнице која се испуљује кроз тежњу за моћи у чијој основи лежи конкретан интерес, потискујући као сасвим превазиђена вечно актуелна питања о људској слободи, правди, истини, моралу и етици. Другим речима, модернизација као „формула избављења“ савременог човека

тоталитарном говору – искључивом, слепом и глувом за мериторност чињеница, затвореном у себе, и у отпору према снази аргумента и критичког мишљења!² Мислимо да нима ло наиван проблем друштва које претендује да буде уистину европско, јесте управо овакво идеолошко и прагматско-политичко „одчитавање“ мрачне стране српског „Јанусовог лица“ у виду појединих политичких партија, СПЦ, „националне интелигенције“ , али и великог дела самог српског народа, који се проглашава „демократски неподобним“, назадним, конзервативним, националистичким, „ратно настројеним“ и примитивним! Тако се по ко зна који пут у историји потврђује „српски усуд“ да су Срби сами себи највећи непријатељи, а да је њихова „специфичност“ у многим повесним раздобљима била управо – неслога, унутарњи конфликт, и стални живот на ивици међусобног сукоба. Уверени смо да је потпуно неумесно и чак политички контрапродуктивно говорити о Србији са два Јанусова лица – „елитистичким“ и „популистичким“! И при томе, наравно, унапред придавати апсолутну „компаративну предност“ „демократској“ Србији као политички кредибилној и легитимној, у односу на „популистичку“ (или: православну, националистичку и антиреформску) Србију.

Јер, управо трагом демократске политичке идеје није допустиво дељење једног истог народа на „добре“ и „лоше“, „демократе“ и „фашисте“, „прогресивне“ и „заостале“, „образоване“ и „примитивне“, а то није могуће ни оправдати ма каквим политичким циљевима, па ма били они и најпрогресивнији и приоритетни!³ Нема никакве потребе посебно указивати на многоструко штетан утицај оваквог

подлеже данас озбиљној упитности, и баш тим трагом нуде се знатне црквене могућности.

- 2 Српска православна црква “види“ се као главни кривац за наше транзиционе проблеме, те „кочничар“ модернизације, демократизације и свеколике еманципације Србије. А код радикалних „реформиста“ таква нетрпељивост према Цркви, прераста чак у опсесивну теорију завере војске – академије наука –Цркве против напретка и демократије, што засигурно враћа Србију у мрачни Средњи век. (Види: Бранко Радун, „Црква и Меморандум“, дебате „Црква и политика“, Нова српска политичка мисао, 2006.
- 3 Теорија елите као срж сваке аристократске политичке теорије и идеологије, сасвим је у супротности демократској теорији која се противставља управо идеји о нужности владајуће елите. Отуда је баш из демократске перспективе гледано, потпуно нелегитимно често у нашој политичкој јавности потенцирано питање: Сваки глас је важан, а да ли је једнак?

екстремно идеолошког и прагматског мишљења и деловања српских „независих интелектуалаца“ на саму политичку и друштвену збиљу! Присетимо се само да је још пре више од пола века – дакле, пре данашње доминације електронских медија – Фридрих фон Хајек био потпуно свестан огромне моћи интелектуалаца у формирању јавног мњења, упозоривши да је тек пуко питање времена када ће њихови погледи и ставови постати владајућа снага политике.⁴ Интересантно је међутим да Хајек на значајно питање – јесу ли интелектуалци неутрални приликом избора идеја којима посвећују своју пажњу, нуди одречан одговор. Он тврди, наиме, да интелектуалци дају предност управо оним идејама које им обезбеђују посао и приходе, увећавајући њихову моћ и престиж.⁵ Стога, они траже управо оне идеје које повећавају њихову улогу у држави зато што је држава обично њихов главни послодавац, спонзор или донатор.⁶

Наравно, са оваквом једном генерализацијом се не морамо сасвим сложити, но зато морамо прихватити као незаобилазне неке од оваквих ауторових увида. Најпре, чињеница је да је (и) данас мало шта још остало од већ „класичне“ „дефиниције“ интелектуалца која је незамислива без интелектуалне слободе, подразумевајући као руководеће следеће начело мишљења и деловања – Не одустајати од рационалног приступа, неутралне дистанце и сталне упитности спрам свега што нас окружује. Питање је међутим чиме се данас уопште може „одбранити“ овакво схватање интелектуалца као заговорника критичке, истином обавезане јавности. Јер, не може се пренебрегнути доминација политике у свим сферама друштвеног живота, која битно доводи у питање управо субјектност и стваралаштво појединца (дакле: и интелектуалца), сужавајући тако домен његове самосталности и способности изрицања независног суда; а надамсе, „троши“ морал, ослабљује идеју истине и правде. И мада се не могу одредити сасвим јасне и непроменљиве границе „политичког“

4 Клаус, В., „Интелектуалци и социјализам“, у: Регионални састанак Мон Пелерин друштва, Рејкјавик, 22. августа 2005, у зборнику „Интелектуалци и социјализам пола века касније“, *Нова српска политичка мисао*, 2005, вол. 10, бр. 1-4, стр. 221- 227.

5 Види: Исто.

6 Види: Исто.

у друштвеном животу, нећемо нимало погрешити уколико кажемо да је наше друштво, већ у дужем временском периоду, у разним варијантама доминантно политичко друштво! Тачније, друштвени живот и друштвени односи се у потпуности политизирају, док на другој страни политика у свом правом и изворном значењу (као брига за друштвену заједницу) полагамо ишчезава.⁷ А приметна је, чак, и све изразитија тежња ка ванинституционалним, „револуционарним“, средствима и методама у решавању наших нагомиланих социјалних, политичких, међуетничких и међунационалних проблема, чему само додатно доприносе недовољна развијеност правног поретка⁸, непостајање правне државе и цивилног друштва. Засигурно, такво одсуство јасних и постојаних „правила игре“, те владавина волунтаризма и прагматизма, неумитно доводе до драматичног трошења моралне вредности и потенцијала људскости!

Онда, ко су заправо данас интелектуалци? Зна се да је у различитим друштвено-економским формацијама интелигенција имала различите социјалне карактеристике почев од првих професионалних свештеника (црквена интелигенција) до данашњих научника, стручњака, културних посленика, уметника и низа других интелектуалних професија. Поред оваквог ширег значења саме речи „интелигенција“ - којом се обухватају сва лица која се баве неком врстом интелектуалне делатности као својом професијом, постоји и уже значење – а оно се односи искључиво на стваралачку (креативну) интелигенцију, тј. научнике, филозофе, писце, уметнике, итд. Стандардна чињеница јесте да интелигенција по својој друштвеној улози, по правилу или макар у већини случајева, припада конкретном друштвеном систему прихватајући и бранећи његову преовлађујућу идеологију. Па ипак, то не

7 Овакво уплитање политике у све сегменте друштвеног живота, јесте опасније самим тим што је у основи политичког процеса увек присутна „напетост“ између „две крајности“ у схватању обавезе у придржавању моралних норми. Оне, која се условно може назвати циничним „реалполитичким“ схватањем морала; и, оне друге која се условно може означити као „херојско схватање“ политичког и моралног деловања као „узвишеног жртвовања“, које служи вишем циљу.

8 Садржину правног поретка чине правне норме које се остварују у људском понашању; отуда је сваки правни поредак конституисан тако да „почиње“ стварањем норми, а „завршава“ њиховим остварењем у људском понашању.

искључује сасвим могућност постојања и оних интелектуалаца који усвајају супротна идеолошка уверења и своју политичку активност усмеравају у правцу промене постојећег друштвеног система.

Поводом тога дужни смо скренути пажњу на два екстремна, међусобно опречна, гледишта о социјалној условљености активности интелигенције и њених ставова. По једном, чији су протагонисти Макс Вебер и Карл Манхајм, могуће је друштвене науке ослободити од вредносних (идејно-политичких) судова, тако да се интелигенција „разуме“ као група која „слободно лебди“ у датом социјалном простору. Јасно, мале су шансе да се овако што може остварити данас у постојећим условима потпуног суноврата свих друштвених и моралних вредности; потпуне доминације политике и императива слеђења принципа опортунитета, прагматизма и подаништва; везивања за одређене групе (институционалне и ванинституционалне) у чијим је рукама новац; губљења људског и моралног дигнитета... Тачније, сведоци смо страхотног притиска тоталитарних идеолошких и политичких захвата у нашу друштвену и личну свест, у погледе на човека, живот и свет, а којима се жели трансформисати наше природно традиционално окружење, обичаји, навике, сећање, само наше национално, културно и цивилизацијско биће! Тако, рецимо, медији су данас овде преплављени разним увезеним стереотипима, а великим делом су у функцији својеврсног „испирања мозга“ уношењем убитачног „вируса“ медиокритетства и разарања личности, поништењем ма какве човекове креативности, самосвојности, достојанства и слободе...

По другом, у много чему и данас актуелном, типично комунистичком и марксистичком схватању, у основи стоји: научна објективност своди се на „партијност“, тј. неминовно прихватање владајућих политичких схватања и норми, што се на попршту данашње „транзиционе демократије“ артикулише кроз различите интелектуалне ставове појединаца – а у зависности од њихове конкретне идеолошке, прагматско-политичке, па и пуке интересне усмерености и одређености. Другим речима, то значи да наш интелектуални свет није уопште хомоген, већ се унутар њега протежу „бор-

бене линије“, те битне разлике.⁹ Али, то истовремено значи и да увек може постојати неки „случај“ који представља „изузетак“ у односу на „постојеће правило“ – јер, не може се никако порећи да су многи интелектуалци упркос свему ипак сачували свој „raison d etre“, свој морални дигнитет, свој људски интегритет. На страну то, што је „цена“ која се за то данас мора плаћати одвећ висока и све мање подношљива! Али, како је очување људског интегритета (тј. недељивости и целокупности његове личности) *sine qua non* опстанка и опстојања човека као друштвеног и људског бића, неспорно је да без интегритета нема, нити може бити право интелектуалца! Интегритет, у ствари, означава: постојање и нужност очувања физичке и моралне целокупности и неповредивости човека као људског бића. Значи, он се првенствено односи на физичку и моралну сферу људске личности; баш зато и јесу прокламована права на тзв. личну слободу, на живот и на заштиту човековог интегритета, и то физичког (*habeas corpus*). Међутим, исто тако интегритет означава и нужност поштовања и очувања моралне целокупности и неповредивости човека као осетљивог, осећајног и мисаоног – моралног људског бића или карактер човека који поступа у складу са очувањем свог моралног интегритета. И управо морални интегритет чини основу читавог низа осталих личних, политичких и социјалних слобода и права човека. Зато, с пуним правом Владета Јеротић истиче да се интелектуалцем сматра управо онај човек, који поседује висок ниво интелигенције, самопоуздања, храбрости, толерантности, зрелости и могућност контроле својих нагона.¹⁰

Ако су већ моралност, етичност, приврженост идејама истине, правде, хуманости и солидарности, предуслови сваке истинске интелектуалне (поготово: научне) делатности, онда је потпуно јасно да у условима овдашње праве друштвене патологије толико нападана Српска православна црква задобија наглашену улогу и значење. Јер, управо она као

9 Српски интелектуалци управо ради своје разједињености и дубоких идејних, политичких и идеолошких разлика по правилу остају по страни збивања која имају судбинско значење на овом нашем простору. од судбинског значаја за човека, народ и заједницу на овом тлу.

10 Трибина о улози интелектуалаца у Српској православној цркви, „Глас јавности“, 30.01.2003.

традиционални „чувар“ друштвеног морала - промовишући универзалне „религијске обрасце“ опхођења и друштвеног комуницирања чија је основна „намера“ у успостављању односа унутар друштвене заједнице којима се развија живот љубави, сарадње, солидарности, узајамног поштовања – може допринети успостављању преко потребних друштвених норми, којима се човек изричито обавезује на висок степен моралности и савести у свом свеукупном деловању.¹¹

Утолико је чуднији, иначе један од уобичајених стереотипова превлађујућег дела наше „секуларне“, атеистичке, „независне“ интелектуалне јавности, који гласи: прави интелектуалац не може бити „побожни интелектуалац“, с обзиром да га припадност црквеном телу унапред искључује из официјелне академске и научне заједнице. Вели се при томе како „аутентичан интелектуалац“ искључиво верује у људски ум, као јединог творца човекове слободе и индивидуалности; док, руководећи императив свеукупног делања види у промени света и уношењу принципа *ratio* у људске односе. Не треба посебно наглашавати, међутим, да је управо модерна рационалност као „врховни научни арбитар“, временом, завршила „у замци“ јаловог прагматизма, који врхунски императив свеукупног делања проналази искључиво у принципу користи! Па стога, сваки могући велики концепт и идеју по правилу „раствара“ у оперативни појам „инструменталног ума“ потпуно усмереног ка својим ограниченим циљевима“!¹² И да се дефинитивни резултат овакве позитивне настројености „апсолутизоване рационалности“ – које, пак, свеколико бивање хоће подвргнути критеријумима опортунитета и методологији остваривања најкориснијих циљева – јавља у редукцији саме истине на ниво просечног друштвеног стандарда. То заправо значи да је модерна наука одавно већ одустала од истине, везујући се уз технику и стављајући

11 Разумљиво, сви ови наведени принципи представљају само „парадигматичан“ облик верског живота уколико је он доиста аутентичан, док се на нивоу конкретниог деловања верских заједница њиховом политичком, прагматском или којом другом инструментализацијом и злоупотребом, могу артикулисати сасвим супротни садржаји! И баш ту и лежи највећа одговорност Српске православне цркве!

12 Види: Rudolf Carnap, „Der logische Aufbau der Welt“, Berlin, поново објављено заједно са „Scheinprobleme in der Philosophie“. „Das Fremdpsychische und der Realismusstreit“, Hamburg, 1961. Цитирано према новом издању.

се на располагање пуким интересима политичког владања.¹³ Управо у томе, огледа се истински крах великих амбиција рационалног уређења света, те уједно, показује веома проблематичном споменута тврдња да се тек из рационализма могу црпсти данас потенцијали човековог ослобођења. А баш тим трагом сагледавају се и неспорне могућности онтологије вере!

Мислимо зато да није исправно заступати становиште према коме вера и знање неизбежно морају бити у сукобу, међусобно се искључујући. Није тачно да једино атеисти могу бити интелектуалци! Није тачно да су интелектуалци од интегритета нужно неверујући или пак агностици! Неприхватљиво је скоро конвенционално мишљење да онај ко припада црквеном телу, не може у исто време бити легитиман део интелектуалне и научне заједнице. Уверени смо да истински побожан човек, управо зато што живи црквеним животом (што подразумева његов непрекидан труд, самоконтролу и одрицање, пожртвованост и изгарање љубављу за друге и према Богу) има снаге да истраје и на путу интелектуалног и научног стваралаштва, превазилазећи искушења лагодне егзистенције - осигуране „привезивањем“ уз разне институционалне и ванинституционалне „центре“ финансијске и политичке моћи) – као сигурног пута ка губљењу унутарње слободе и моралног интегритета... Тачније, управо као верник, у свој пунини свог бића, човек се може одговорно и високо професионално бавити науком!¹⁴ Отуда, бити верујући научник никако не значи унапред бити лишен способности критичког мишљења, рефлексивности и научне креативности. Јер, који ће став у науци бити валидан и истинит не одређује ма чија идеолошко-политичка припадност, већ обратно – усвајање научне истине представља један од битних услова политичке и свеколике прогресивности.

13 Види: Живковић, Гордана, „Православље и модерна рационалност (могући домети и ограничења)”, у *Црква и криза политичке заједнице*, Центар за хришћанске студије, Београд, 2006.

14 Уколико пак тако не би било, довео би се озбиљно у питање сам смисао и разлог постојања прокламованих верских слобода. Јер, оне нису постале драгоцен део западноевропског цивилизацијског наслеђа, да би се „лишавале“ живота, сводиле на пуку јуридикчку чињеницу и формалност. Већ да би непрекидно развијале оно продуктивно језгро, које може гарантовати човеку остварење вере као начина живота.

Стога, овакве жестоке и бестијалне медијске харанге против Цркве и вере – предузете од стране „независних интелектуалаца“, те истакнутих посленика неких невладиних (дакле: не- државних) организација, могу озбиљно поколебати и најнаивније у уверењу да овакви „умски радници“ јесу аутономни и независни, као и да нису „намештеници“ одређених политичких снага које у овом друштву желе остварити политичку хегемонију.¹⁵ То се односи пре свега на оне - за сва друштвена и политичка питања „апсолутно компетентне“ - невладине експерте, који у мукотрпно покренутој транзиционој „критичкој рефлексiji“ по природи ствари имају потпуни примат, што непосредно доказује и њихов ничим доведени у питање апсолутни медијски монопол. Зато су ови малобројни, али веома гласни, невладини гласноговорници не без разлога постали наши прави „демократски гуруи“, чврсти заговорници „лустрирања“ свих који данас мисле „антимодерно“, „антиевропски“, „уско провинцијално“ и „националистички“, те, „идеолошки благовесници“ незаобилазног „фундаменталног суочења Срба са собом самима“ као својеврсног вида „секуларног покајања“, без кога нема и не може ни бити нашег „рашчишћавања са срамном прошлoшћу“ и постављања здравих темеља наше европске и цивилизоване будућности.¹⁶

15 Види: Гордана Живковић, *Црква и невладине организације*, Центар за хришћанске студије, Београд, 2010.

16 Тако се, рецимо, тврди да је однос Српске православне цркве према ономе што долази из западног културно-цивилизацијског круга екстремно негативан, да се чак може говорити о наглашеном антизападњаштву ове цркве, па тиме, дакле, и одбацивању самих темеља модерног, демократског друштва и државе. (Види: *Између ауторитаризма и демократије: Србија, Црна Гора, Хрватска, Књ. 2, Цивилно друштво и политичка култура*, Уредник Драгица Вујадиновић, Београд: Цедет, 2004 – пројекат иницирао Центар за демократску транзицију, ЦЕДЕМ из Подгорице и Центар за истраживање транзиције цивилног друштва из Загреба.) А у том „антизападњаштву“ Српске православне цркве, сматра се, важно место заузима специфична концепција друштва и државе, у којој се „појединац утапа у друштво“ као у „органску целину“, одбацујући при томе у потпуности индивидуализам и плурализам с њим, укључујући ту и партијски плурализам. (Види: Олга Поповић – Обрадовић, Исто). Насупрот томе, вели се надаље, усвајају се „принципи солидаризма и колективизма“ или „у српској варијанти тог солидаристичког учења“ усваја се – саборност, нудећи се као „формула домаћинско православне Србије“ (Види: Исто). Треба одмах рећи да се овде сасвим злонамерно или тек из незнања говори о саборности, као нечему што је усмерено против слободе личности. Сасвим супротно томе, личност у католичанском преображају задобија, у ствари, евидентну

Већ дуже времена из редова проевропске, ултрареформске и либералне интелигенције стижу алармантна упозорења да голи интерес преживљавања у Србији данас поново ставља на дневни ред питање секуларизације, иако је овде реч о питању које је модерни свет одавно већ решио у корист секуларне државе. Констатујући са жаљењем како се после пет деценија живота у секуларној држави данас у Србији на почетку 21. века одвија процес десекуларизације, скреће се уједно пажња на чињеницу да управо секуларизација као принцип уређења друштва и државе чини ону границу која раздељује предмодерно од модерног доба, па је самим тим тешко данас замислити демократски поредак без секуларне државе. А додатно отежавајуће околности провођења десекуларизације у нас обелодањене су „чињеницом“ да су вредности које промовише Српска православна црква – крајње архаичне, колективистичке, антизападњачке и ксенофобичне, док сам начин њиховог промовисања одликује изразита нетолерантност, па и агресивност. Како је пак Црква, историјски гледано, била окосница и константа српског националног идентитета, чак једина историјска константа тог идентитета, то је она данас „један од кључних чињеница блокаде“ у коју је доведен српски народ, тиме „што је разапет између захтева модерног доба, с једне стране, и фикција митова, с друге.¹⁷ Сматра се зато да без ослобођења од тих митова, фикција и предрасуда, уопште није могуће замислити да се српски народ коначно приближи било каквој могућности да оствари сопствени идентитет као „идентитет модерне нације“.

Управо на том трагу интелектуалци „ултрареформске“, либералне, и „проевропске“ оријентације изричито указују на огромну опасност постојања, те несагледиво штетне и чак погубне последице утицаја на нашу јавност, а поготово младе људе, „православне десно оријентисане *патриотске* омладине“ (Српске двери, Свети Јустин философ, Номоканон итд),

снагу да изрази живот-свест целине, и баш у томе се и обелодањује једно од бизних својстава човека као друштвеног бића и бића заједнице. Отуда се сасвим погрешно надаље изводи закључак, како се као велики проблем показује то што СПЦ – инсистирајући на Тројству: црква, нација, држава (дубоко укоревеном у историју и традицију) – у овом тренутку то тројство намеће као формулу културног и политичког идентитета Срба.

17 Види: Олга Поповић-Обрадовић, *Између ауторитаризма и демократије: Србија, Црна Гора, Хрватска*, наведено дело.

као „некакве ултра- десничарске крајности“ и „девијације“ чије се активности и трибине не би смеле више „толерисати“ под покровитељством државе или васпитно-образовних установа, било где, а због чега би неко морао убудуће сносити законску, па и кривичну одговорност. У супротном, сматра се, „имаћемо након комунизма и православни талибанизам“ и то подржан од стране младе генерације,¹⁸ а последице овакве једне својеврсне „талибанизације Универзитета“ биће несაгледиво штетне. Јер, „православни талибанизам је само један део српског фашизма, а треба нам космополитизам, национална и верска толеранција и мултикултуралност“.¹⁹

Наравно, овде с разлогом можемо поставити следеће питање: залажу ли се, макар само вербално, ови „прореформски либерали“ за поштовање уставности и законитости, те једнакости слобода и права свих грађана? Јер, када би то заиста тако било, онда би свакако морали респектовати као легалан и легитиман још 2006. године усвојен Закон о црквама и верским заједницама, који отвара нови простор за суделовање Цркве и верских заједница у процесу осмишљавања живота српског друштва. Одбацивање и враћање на сам почетак свих промена у црквено-државним односима својственим сваком истински демократском политичком поретку, значи заправо – непоштовање једне цивилизацијске тековине која доприноси стабилности установа правне државе. Затим, подразумева ли њихов „реформски концепт“ демократског друштва идеолошки неутралну државу која нема монопол над образовањем и васпитањем, те осигурава у оквиру својих надлежности извођење факултативне верске наставе у државним школама? Речју, због чега се ови „либерални европејци“ тако силно противе реализовању и у нас онога што већ увелико постоји у модерном и демократском свету – раздвојености цркве и државе која чини недопустивим и свако државно мешање у „унутрашње црквене ствари“?

Протоком времена постаје све извесније да права европска, грађанска, демократска и модерна Србија може уистину заживети, тек под условом да претходно коначно „раскрсти“ са тврдокорним баластом свог комунистичког наслеђа. Да

18 Види: *Православни талибани*, <http://forum.b92.net/index.php?showtopic=26306>, 3 mart, 2010

19 *Исто*.

овде никако није у питању јефтина реторика једног евроскептика и противника европских интеграција, већ сувисли став изнедрен увидом у саму феноменологију политичког живота у нас, поред осталог сјајно илуструје и бизарни, па ипак веома отужни, *Извештај о стању људских права у Србији за 2007. годину*²⁰, рукотворен у „хелсиншкој фабрици виртуелног српског друштва“ у којој пуном паром раде неки јавности мало познати „андерграунд прегаоци“, предвођени својом надасве познатом и експонираном председницом Соњом Бисерко. У овом чисто политичком извештају сроченом у духу најбоље комунистичке традиције, с обиљем већ класичних и у много чему анахроних „тоталитарних досетки и пикантерија“, по рангу значајности за нашу напред изложену тврдњу засигурно се издваја ексцентрична и сасвим уједностављена констатација која представља истински „теоријски новум“ – интелектуалну елиту у Србији данас чине углавном бивши *конвертити*.²¹

А да би се уопште могло разумети о чему је овде заправо реч, „хелсиншки тим експерата“ упушта се у сложен „аналитички захват“ над историјским, али и актуелним „чињеницама“, нудећи нам следеће „детално појашњење“: „О појму конверзије и њеним различитим облицима доста се расправљало у стручној литератури, тако да је као основни образац утврђено *напуштање комунистичког интернационализма (Г.Ж.)* чак и пре распада социјалистичког система, и скретање у разните верзије либерализма и конзервативног национализма. То скретање за собом повлачи неопходну ревизију прошлости, а за поједине интелектуалце конвертите то значи сатанизацију комунизма, тј. оног што су били. Ово је за њих битно јер тиме оправдавају свој интелектуални обрт и своју садашњу делатност“.²² При томе се „прецизира“ сам појам „конзервативног национализма“ – једну од његових најбитнијих одредница чини „антизападњаштво“ које је у суштини повезано са теоријом завере по којој је најпрепознатљивије.²³ Тако се, каже се даље, Запад перципира као „ароганција и

20 *Србија: Самоизолација – реалност и циљ*, Хелсиншки одбор за људска права у Србији, Београд, 2008.

21 *Нове елите и национална идеологија*, Исто.

22 Исто.

23 Исто.

бруталност бројних међународних представника“, што прати „емотивна реторика“ типична за данашњи национализам у Србији (оптерећен осветничким или страдалничким митовима), али је виђена и као погодан инструмент за пропагирање истога.²⁴ Такође, тврди се да „мит о мучеништву никад није био популарнији јер и сада као и раније његов оквир чини делатност Српске православне цркве са подршком академских кругова“.²⁵ Најзад, закључује се да је „конзервативно органицистичко поимање друштва стално присутно код интелектуалне елите“. А оно се своди и на „фиксираност идентитета, на његов природни карактер“, што заправо значи да је „национални идентитет нешто поприлично постојано и не може се тек тако мењати“.²⁶ Резултат такве политике, сматра се, представља „идеологија о угрожености нације која је постала основа правдања процеса појачаног националног осветљивања у ком се потискују, прећуткују или релативишу тамне стране властите прошлости“.²⁷

Међутим, „корени овакве матрице“ откривају се још у осамдесетим годинама прошлог века када је српска јавност, „обнављањем косовског мита, *кондиционирана за прелазак са интернационалног, социјалистичког система вредности на онај националистички и етнички* (Г.Ж.)“.²⁸ Заправо, трди се, „елита је инсистирала на осећању угрожености од демократских промена које су долазиле из других република и нација. То је довело до враћања на националну, „славофилску“ струју која је увек била веома јака у српској политичкој култури. На новом – старом моделу подигнуте су две генерације које су се окренуле антизападњаштву, антиевропеизму, антитржишту и, изнад свега, одбијању концепта људских права, односно плурализма, толеранције и различитости“.²⁹

Овакви „конвертовани интелектуалци“ препознају се пре свега „у бившој југословенској елити Српске академије наука и уметности (САНУ)“, чији допринос савременој историји представља „стратешки документ (Меморандум) који уобличава идеју великосрпског пројекта“, а „поражавајуће је

24 Исто.

25 Исто.

26 Исто.

27 Исто.

28 Исто.

29 Исто.

то што је то наслеђе САНУ и дан данас актуелно и има своја значајна интелектуална упоришта³⁰. Посебно је интересантна и за нас значајна тврдња – да национализам који се промовише данас има „неколико општих места: у његова основна полазишта улази *критика марксистичког интернационализма, наглашавање угрожености властите нације, слабљење критичности према конзервативним утицајима и вредностима и занемаривање интересно-рационалне, друштвено-економске димензије друштвеног живота*(Г.Ж.)“³¹. У склопу тога се проводи наглашена критика Српске православне цркве – као конзервативне, ретроградне, анахроне, фундаменталистичке, шовинистичке, клерофашистичке, провинцијалне, антиевропске, антидемократске, антицивизацијске снаге, која има повлашћени положај у српском друштву, тесно сарађујући да српском државом у стварању „новог српског идентитета“ заснованог на православним идејама и вредностима, органском поимању друштва и десничарским идеологијама „крви и тла“³². Наиме, вели се да је „перманентна политичка и медијска кампања против Еуропе и Запада довела до масовног скептицизма према тзв. страним вредностима и глорификације тзв. аутохтоних српских, православних вредности. Преко тих преовлађујућих слика из прошлости формирана је нова идентитетска матрица. По њој, српска нација је историјски исправна: она никада није водила освајачке ратове, увек је била на исправној страни историје. Таква самоперцепција обезбеђује априорну моралну и сваку другу неодговорност, јер, дајући ореол „историјске чистоте“, ослобађа не само у односу на прошлост, него и унапред, од „неисправности“³³.

Сходно свему томе, сматра се недопустивим суделовање ове цркве у процесу осмишљавања живота српског транзиционог друштва, држање веронауке у државним школама, враћање Богословског факултета у састав Београдског универзитета, присуство свештеника у Војсци, итд. Након свега овога остаје нам само да се запитамо: колико, заправо, оваква једна „проевропска прича“ о људским правима (па и праву на интелектуални рад) стварно стреми демократизацији и мо-

30 Исто.

31 Исто.

32 Исто.

33 Исто.

дерној политичкој заједници, с обзиром да се у њој прикривено и посредовано, али и сасвим изричито, промовишу многе вредности од којих се у целом свету одавно одустало, па чак и тамо где сасвим „ирационално“ слови за „умно“? Мислимо да је потпуно јасно да се оваквим начином деловања „независних“, „хелсиншких“, интелектуалаца, у српску транзициону „демократску праксу“ уводи „на велика врата“ један екстремно недемократски облик политичког мишљења, којим се српски интелектуалци деле – на политички најподобније, мање подобне и неподобне, што звучи итекако познато свима који нису заборавили ову чувену „лекцију“ из домена политичке теорије и праксе титоизма, или, „социјализма с људским ликом“. Нема сумње, међутим, да се тиме разара сам темељ изворне идеје европске демократије, која промовише и гарантује управо једнакост свих пред законом! Зато нимало наиван проблем овог друштва које претендује да буде уистину демократско и европско, јесте управо овакво идеолошко и прагматско-политичко „одчитавање“ мрачне стране српског „Јанусовог лица“ у виду појединих политичких партија, али и великог дела самог српског народа, а надасве његове интелигенције и Цркве, који се проглашавају – „демократски неподобним“, назадним, конзервативним, националистичким, „ратно настројеним“, „клерофашистичким“, „фашистичким“ и чак примитивним. А последице тога су многоструко штетне и несагледиве на плану егзистенције човека, народа и друштвене заједнице на овом тлу...

Литература

- Вукомановић, Милан: „Српска православна црква – препрека модернизацији државе и друштва“, Интервју, 4.март 2006, www.nedimsejdinovic.com
- Живковић, Гордана: *Црква и криза политичке заједнице*, Центар за хришћанске студије, Београд, 2006.
- Живковић, Гордана: *Црква и невладине организације*, Центар за хришћанске студије, Београд, 2010.

- Између ауторитаризма и демократије: Србија, Црна Гора, Хрватска, Књ.2, Цивилно друштво и политичка култура*, уредник Драгица Вујадиновић, Београд, Цедет, 2004.
- Клаус, В: „Интелектуалци и социјализам пола века касније“, *Нова српска политичка мисао*, 2005, вол.10, бр.1-4.
- Carnap, Rudolf: *Der logische Aufbau der Welt*, Berlin.
- Нове елите и национална идеологија, Србија2007: Самоизолација – реалност и циљ*, Хелсиншки одбор за људска права у Србији, Београд, 2008.
- Православни талибани*, <http://forum.b92.net>
- Радун, Бранко: *Црква и Меморандум, дебате, Црква и политика*, Нова српска политичка мисао, 2006.
- Србија 2007: Самоизолација – реалност и циљ*, Хелсиншки одбор за људска права у Србији, Београд, 2008.
- Трибина о улози интелектуалаца у Српској православној цркви*, Глас јавности, 30.01.2003.

Gordana Zivkovic

WHO ARE SERBIAN INTELLECTUALS TODAY
(phenomenological view)

Resume

Right at the beginning of the paper, the author warns about the fact that today there is not much left of the classical “definition” of an intellectual, which is unthinkable without intellectual freedom, assuming the following leading principle of thinking and acting – Not giving up on rational approach, neutral distance and constant questioning vis-à-vis everything that surrounds us. By pointing out that morality, ethics, commitment to the ideas of truth, justice, humanity and solidarity represent a precondition of every intellectual (especially: scientific) activity, she concludes that validity and the veracity of a scientific attitude is not determined by anyone’s ideological-political affiliation, but quite

the opposite – adoption of scientific truth represents one of important conditions of political and every other progressivity. By conducting detailed analysis of the phenomenology of reality of the Serbian transition society – the overall politization of society, collapse of social values, crash of morality, ethics, creativity, crisis of human integrity and subjectivity, emphasizing the activity of the so-called independent intellectuals and non-governmental organizations, the author leaves “open” a significant question: whether, and what can “defend” the understanding of intellectuals as proponents of critical public, bind by truth?

Key words: intellectuals, Serbian transition, politization of society, crisis of morality and creativity, subjection, non-governmental organizations, Serbian Orthodox Church

Овај рад је примљен 5. јула 2013. године а прихваћен за штампу на састанку редакције 2. септембра 2013. године.